Eduskunnan lakivaliokunnalle
LaV@eduskunta.fi

Kuuleminen
Hallituksen esitys HE 177/2018 vp (esitutkintalain ym. muuttaminen)

Suomen Asianajajaliitto (jäljempänä ”Asianajajaliitto”) on saanut lakivaliokunnalta kutsun kuulemistilaisuuteen koskien hallituksen esitystä esitutkintalain, pakkokeinolain, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetuin lain, nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain, tutkintavankeuslain, poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain, sakon ja rikesakon määräämisestä annetun lain sekä rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä annetun lain muuttamisesta. Kyse on ns. lapsidirektiivin implementoinnista johtuvista lainsäädäntömuutoksista.

Asianajajaliitto on nimennyt minut edustajakseen asiassa. Kiitän mahdollisuudesta tulla asiantuntijana kuulluksi ja lausun esityksen johdosta kunnioittavasti seuraavaa.

Aluksi

Lapsidirektiivin tarkoituksena on taata, että lapsen oikeudet oikeusprosessissa toteutuvat myös silloin, kun hän on epäillyn tai syytetyn asemassa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa on taattu jokaiselle oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Jotta tämä oikeus toteutuu lasten kohdalla myös käytännössä, tarvitsee hän aikuista enemmän tukea, jotta voi ymmärtää ja seurata esitutkinta- ja tuomioistuinmenettelyä. Direktiivin tarkoituksena on myös ehkäistä lasten uusintarikollisuutta ja edistää heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan.

Artikla 6 Avustajan apu jäsenvaltion velvollisuus varmistaa, että lapsi saa avustajan ilman aiheetonta viivästystä

ETL 4:16 ja 4:17 pykäliin tehtävät lisäykset ovat kannatettavia. Alaikäisten kohdalla 4 artiklan mukaisiin tiedonsaantioikeuksiin pääseminen jää kuitenkin suhteellisen teoreettiseksi pelkästään viranomaisten antamien kirjallisten tai suullisten tietojen perusteella, mikäli samalla ei varmisteta, että lapsi myös ymmärtää hänelle annettavien tietojen sisällön ja pystyy arvioimaan, mitä ne tarkoittavat hänen kannaltaan.

Tämän vuoksi ei ole riittävää, että esitettyjen lisäysten mukaiset tiedot kirjattaisiin esimerkiksi tiedonsaantidirektiivin implementoinnin jälkeen laadittuun ns. *letter of rights* -asiakirjaan, joka annetaan epäillylle tai kiinniotetulle. Asiakirja on täysi-ikäisillekin epäillyille suhteellisen hankalasti ymmärrettävä ja teoreettinen. Parhaiten tiedonsaantioikeuden tosiasiallista toteutumista voidaan varmistaa kiinnittämällä erityistä huomiota direktiivin 6 artiklan, erityisesti sen 2 ja 4 kohtien, implementointiin.

Lapsi on useasti ensimmäistä kertaa epäiltynä, jolloin esitutkinta- ja oikeusprosessi ovat hänelle outoja. Lisäksi alaikäisellä ei ole samanlaisia taitoja arvioida, tarvitseeko hän avustajaa, minkä vuoksi lapsen oikeusturvaa tulisi tämän osalta vahvistaa. Jotta voidaan varmistaa, että lapsen oikeus avustajaan toteutuu käytännössä, tulisi esitutkintalakiin lisätä esitutkintaviranomaiselle velvollisuus ilmoittaa epäilystä myös avustajalle. Ilmoitusvelvollisuus vastaisi ETL 7:16 mukaista velvollisuutta ilmoittaa teosta sosiaaliviranomaiselle ja varata tälle tilaisuus lähettää edustaja kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta.

Asianajajaliiton ehdotuksen mukaisesti esitutkintalakiin tulisikin lisätä uusi kohta, joka luontevimmin voisi olla joko 4 luvun 10 §:n 3 momentti tai vaihtoehtoisesti kokonaan uusi 7 luvun 12 a §, jolloin alaotsikkona jälkimmäisessä voisi olla **”Alaikäisen epäillyn avustajan osallistuminen kuulusteluun”**. Lisättävä teksti olisi:

> *Kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, esitutkintaviranomaisen on varmistettava, että hänellä on kuulusteluissa läsnä avustaja, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta.*

Uusi säännös toteuttaisi parhaiten direktiivin tavoitteita avustajan käytön turvaamisesta alaikäiselle. Perusteluissa tulisi myös tarkemmin määritellä, milloin avustajan käyttö voisi olla selvästi tarpeetonta. 6 artiklan 6 kohdan mukaisesti arviointikriteerejä ovat esimerkiksi *väitetyn rikoksen vakavuus, tapauksen monimutkaisuus sekä toimenpiteet, joita voidaan toteuttaa tällaisen rikoksen johdosta*. Lisäksi huomioon tulisi ottaa epäillystä teosta mahdollisesti aiheutuva vahingonkorvausvelvollisuus. Perusteluissa olisi myös syytä mainita, ettei avustajan läsnäoloa voida katsoa selvästi tarpeettomaksi pelkästään alaikäisen omalla ilmoituksella siitä, ettei avustajalle ole tarvetta.

Alaikäisen kuulustelutilaisuuden tallentaminen

Direktiivin 9 artikla ei näytä välttämättä edellyttävän, että alaikäisen kuulustelutilaisuus tallennetaan audiovisuaalisin keinoin, mutta suosittaa sitä vahvasti. Asianajajaliitto on jo aikaisemmin esittänyt kantanaan, että kuulustelutilaisuudet tulisi useammin ja pääsäännön mukaan tallentaa. Tallentaminen tulisi tehdä kuvatallenteelle tai vähintään äänitallenteelle. Koska kuulustelujen tallentaminen on edelleen harvinaista, tulisi asiasta oikeusturvan parantamiseksi säätää laissa.

Direktiivin implementoinnin yhteydessä ainakin alaikäisen epäillyn kuulustelun tallentaminen tulisi säätää pääsäännöksi. Nyt esitutkintalain 9 luvun 3 §:ssä tämä on ainoastaan mahdollisuus. Vähintään tallentamisesta toivoisi mainittavan perusteluissa siten, että sen tulisi olla alaikäisten kuulusteluiden kohdalla pikemmin pääsääntö kuin poikkeus.

Kuulustelun tallentaminen videolle mahdollistaa kontrollin, että esimerkiksi kuulustelutilanteessa lasta ei ole painostettu ja että hän on saanut tiedon oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Samalla nauhalta voidaan tarkistaa, kenen taholta eri tiedot ovat tulleet kuulustelukertomukseen. Tällä hetkellä ei voida kuulustelukertomuksen perusteella selvittää, onko jotakin teonkuvauksessa käytettyä sanaa tai termiä käyttänyt ensin kuulustelija ja nuori on sen hyväksynyt vai onko seikka tullut kuulustelukertomukseen nuoren itsensä kertomana. Lisäksi tallentamisella voidaan selvittää nuoren käyttäytymistä kuulustelun aikana, esimerkiksi onko tämä ollut pelokas, itkuinen, hermostunut. Kuulustelun tallentaminen toimisi myös näyttönä siitä, että kuulustelussa kaikki on mennyt sääntöjen ja ohjeiden mukaisesti, eikä siinä ole tapahtunut oikeudenloukkauksia. Tällöin vältyttäisiin jälkikäteisiltä esimerkiksi oikeudenkäynnissä tapahtuvilta väitteiltä kuulustelussa tapahtuneista oikeudenloukkauksista.

Direktiivin 14 artikla, esitutkintalain 9 luvun 7 §:n 2 momentti

Asianajajaliitto pitää yksityisyyden suojaa tärkeänä asiana, myös alaikäisten rikoksesta epäiltyjen kohdalla. Yksityisyyden suojaa ei tulisi korostaa kuitenkaan siten, että se heikentää epäillyn mahdollisuuksia puolustautua. Tällä hetkellä ongelmana alaikäisten kuulustelutallenteiden luovuttamisessa on se, että lain poikkeuksesta on tehty myös asianosaisten kohdalla pääsääntö (ETL 4:15 6 momentin toinen virke -> ETL 9:7.2). Käytännössä tallenteita ei luovuteta avustajille kuin poikkeustapauksissa.

Ns. lupalakimiesjärjestelmän säätämisen jälkeen kaikki esitutkinnassa avustavat avustajat ovat julkisen valvonnan alaisia henkilöitä. Tallenteiden katsominen esitutkintaviranomaisen tiloissa on yleensä jokseenkin hankala järjestää, ja lisäksi aikataulut pitäisi saada sovitettua paitsi päämiehen ja avustajan kesken, myös esitutkintaviranomaisen kanssa. Tallenteita joudutaan usein kelailemaan ja niihin joudutaan mahdollisesti palaamaan asian käsittelyn myöhemmässä vaiheessa; tallenteen katsominen kertaalleen ei välttämättä riitä. Erityisesti ongelmat korostuvat suuremmissa poliisipiireissä, mutta myös pääkaupunkiseudulla on tähän liittyen käytännön ongelmia.

Asianajajaliitto esittää pohdittavaksi sellaista esitutkintalain täsmennystä, joka tosiasiassa toteuttaisi kuulustelutallenteen luovuttamisen esitutkinnassa avustajaksi kelpoiselle avustajalle.

Tämän direktiivin implementointivaiheessa voisi ainakin perusteluissa todeta, että varsinkin epäillyn avustajan on pääsääntöisesti saatava tallenteesta kopio käyttöönsä. Kysehän on nimenomaan epäillyn yksityisyyden suojasta, jota ei tulisi korostaa niin paljon, että se heikentää hänen mahdollisuuksiaan puolustautua.

Alle 18-vuotiaan vangitsemisen viimesijaisuus

Pakkokeinolain 11 §:n 5 mom. lisäys on perusteltu. Momentin perusteluissa voisi korostaa myös muiden lievempien pakkokeinojen ensisijaisuutta vangitsemiseen verrattuna yhdessä lastensuojelutoimenpiteiden kanssa. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi siten, että perusteluihin lisättäisiin:

*Painava syy vangitsemiselle voisi olla myös, jos vangitseminen olisi ainoa tosiasiallinen keino katkaista lapsen rikoskierre tilanteessa, jossa lastensuojelun keinot **ja lievemmät pakkokeinolain mukaiset pakkokeinot** eivät ole riittäviä.*

1.1.2019 voimaan tulevat pakkokeinolain muutokset lisäävät pakkokeinojen määrää, kun käyttöön otetaan uusina pakkokeinolajeina tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti. Nämä ovat vangitsemista lievempiä, mutta mahdollistavat esimerkiksi teknisen valvonnan. Tutkintavankeudesta lapselle aiheutuvat haitat ovat usein erittäin suuret, sillä se keskeyttää koulunkäynnin tai opiskelun, jolloin on riski, että nuori tippuu vapauduttuaan kokonaan yhteiskunnan ulkopuolelle. Lievemmät pakkokeinot mahdollistavat esimerkiksi koulunkäynnin jatkamisen.

Helsingissä 28. marraskuuta 2018

Suomen Asianajajaliiton puolesta

Jaana Kantojärvi
asianajaja
Tampere